

OCENE - ZAPISKI - POROČILA - GRADIVO

Mestu in svetu med vrsticami

Надежда Н. Старикова (отв. ред.): *Топос города в синхронии и диахронии: литературная парадигма Центральной и Юго-Восточной Европы*. Коллективная монография, под общ. ред. И. Е. Адельгейм, А. В. Усачёвой, Е. В. Шатко. Москва: Институт славяноведения РАН, 2023. 550 с. Серия «Литература XX века».

[Nadežda N. Starikova (otv. red.): *Topos goroda v sinhronii i diahronii: literaturnaja paradigma Central'noj i Jugo-Vostočnoj Evropy*. Kollektivnaja monografija, pod obšč. red. I. E. Adel'gejm, A. V. Usač'ovoj, E. V. Šaťko. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN, 2023. 550 s. Serija «Literatura XX veka».]

Skupinska monografija *Topos mesta v sinhroniji in diahroniji: literarna paradigma Srednje in Juhovzhodne Evrope*, ki jo je 2023 izdal Inštitut za slavistiko Ruske akademije znanosti, je knjiga drobnih presenečenj. Na prvi pogled gre sicer za v marsičem tipično kolektivno monografijo, ki skuša konkretno temo predstaviti z vidika posameznih znanstvenih področij, s katerimi se ukvarjajo raziskovalci neke inštitucije. V danem primeru so to strokovnjaki za različne nacionalne kulture, ki jih preučujejo na Inštitutu za slavistiko (ob večini slovanskih književnosti in kultur sem sodita tudi hungaristika in romanistika), zato so obravnave osredotočene predvsem na kontekste posameznih nacionalnih kultur. Tudi sama tema – *topos mesta* v književnosti – v tovrstnih kolektivnih obravnavah ni zares presenetljiva in nenavadna.

Mesto je – kot v uvodu izpostavlja odgovorna urednica monografije Nadežda Starikova – eden ključnih dejavnikov v zgodovini kulture in tako rekoč večna tema tako za književnost kot za njeno literarnovedno refleksijo. Zato ne preseneča v naslovu monografije izpostavljeno povezovanje diahronih in sinhronih obravnav teme mesta v posameznih književnostih. Kljub temu bo bralec, ki bi pričakoval celostno monografsko obravnavo diahronih in sinhronih vidikov toposa mesta v posameznih književnostih, na osnovi katerih bi bilo mogoče izoblikovati relativno celostno predstavo o zgodovini ter o sodobnih tipikah mesta v književnostih Srednje in Jugovzhodne Evrope, nekoliko razočaran. Monografija namreč ni zasnovana kot pregled zgodovinskih vidikov teme v odnosu do sodobnosti, temveč se topikam mesta v različnih zgodovinskih obdobjih in v sodobnosti posveča v treh tematsko ločenih sklopih, vsak od njih pa aktualizira eno od ključnih razsežnosti literarne prostorsosti.

V prvem delu monografije je pod naslovom *Topos mesta kot območje doživljanja/preseganja travme* v štirih poglavjih predstavljena zmožnost književnosti, da reflektira konfliktnost in travmatično nezdružljivost ter hkratno sovisnost posameznih zgodovinskih in ideoloških branj in interpretacij urbanega prostora. Kakšna je literarna prostorsost nekdanje varšavske judovske četrti, kjer je bil v času druge svetovne vojne judovski geto in na mestu katere je po vojni zrasla nova stanovanjska soseska in kako ta prostor sobivanja travmatične zgodovinske izkušnje ter povojnih poskusov izbrisa travme vidi sodobna poljska proza? Kakšno je osebno, intimno doživljanje krizne prostorsosti postsovjetskih postindustrijskih mest vzhodne Ukrajine v pesništvu in v romanih ukrajinskega pisatelja Serhija Žadana? Kako *heterotopno* je lahko

sodobno avtorsko videnje nacionalne prestolnice v prozi bolgarskega pisatelja Dejana Eneva? Kako proza treh različnih avtorjev – Dževada Karahasana, Miljenka Jergovića in Karima Zaimovića – zrcali travmo obleganega Sarajeva v trenutku, ko se je politika odločila, da mora mesto, kjer je sobivalo tako veliko zgodb, postati prostor ene same in edine pravilne zgodbe? Odgovore na ta vprašanje skušajo najti avtorice poglavij prvega dela, v katerih je topos mesta predvsem izhodišče za preučevanje potenciala sodobne literarne prostorskega.

Fokus drugega dela knjige je nekoliko bolj tradicionalen, saj je tu v ospredju zmožnost literature, da prostorsko osredišči nacionalno kulturo z oblikovanjem nacionalnih prostorskih inter- oz. nadtekstov. V njih imajo običajno posebno mesto nacionalne prestolnice, zato ne preseneča, da se poglavja drugega dela posvečajo sodobni literarnim upodobitvam Minska, Bratislave, Prage, Bukarešte in Budimpešte ter izpostavljajo pomen literarnih in kulturnih intertekstov različnih srednje- in vzhodnoevropskih prestolnic za posamezne nacionalne kulture.

Tretji, zadnji del knjige pa v dveh poglavjih v ospredje postavlja zmožnost literature, da na poseben način misli *drugega* in *drugost*. V kontekstu teme monografije so to *tuja* mesta in njihova zmožnost, da na svojevrsten način zrcalijo in osmišljajo prostor nacionalne kulture. V poglavju, ki se ukvarja z medvojnimi češkim romanom Jiříja Weila, je to sovjetska Moskva tridesetih let, kjer se znajdejo mladi levičarski idealisti iz različnih evropskih držav in kjer ideali trčijo ob bivanjsko in politično realnost sovjetske prestolnice, v poglavju o Jančarjevem *Posmehljivem poželenju* pa sta to New Orleans in New York kot dve literarni videnji urbane Amerike, ki zrcalita dileme tranzicijske Slovenije prve polovice devetdesetih let. V zadnjem poglavju monografije ima podobno vlogo toposa *urbanega drugega* francoska prestolnica Pariz. Ta topos se je v okviru t. i. *pariškega mita* v hrvaški književnosti vzpostavil v prvi polovici 20. stoletja (Gustav Matoš, Miroslav Krleža), v zadnjih nekaj desetletjih pa je doživel številne sodobne reinterpretacije.

Za naš prostor je v knjigi verjetno vsebinsko najbolj zanimivo poglavje o Jančarju, ki podrobno analizira različne vidike avtorjeve romaneskne podobe dveh ikoničnih ameriških metropol, monografija kot celota pa si zasluži pozornost predvsem zaradi vsega, kar subtilno sporoča med vrsticami. Starejši bralci vemo, da so najzanimivejša sovjetska znanstvena dela s področja humanistike ideološko cenzuro v obliki najrazličnejših znanstvenih in založniških svetov univerz in inštitutov navadno zaobšla tako, da so se na prvih nekaj straneh intenzivno sklicevala na vse mogoče klasike marksizma, nato pa so v nadaljevanju besedila lahko bralcem predstavila tudi ideje, ki so bile v odnosu do edine znanstvene resnice dialektičnega materializma v marsičem polemične. V sodobni ruski institucionalni znanosti je stopnja političnega in ideološkega nadzora znanstvene produkcije verjetno blizu poznosovjetski, dekani in vodje inštitutov se na svojih položajih lahko obdržijo le, če izkazujejo popolno lojalnost aktualni oblasti, zato vsemogoči znanstveni sveti, ki potrjujejo dela za objavo, skrbno nadzorujejo morebitne vsebine, ki bi bile v nasprotju z uradnim kremeljskim narativom. Danes v založbi inštituta Ruske akademije znanosti tako ne more iziti knjiga, ki bi govorila o ukrajinski literarni tematizaciji mesta kot prostora travme na primerih Buče, Harkova in Mariupolja, očitno pa še lahko izide knjiga, ki na širše – svobodnejše – dojemanje literarne in družbene realnosti lahko namigne med vrsticami. Dejstvo, da ukrajinsko književnost v monografiji predstavlja Serhij Žadan, avtor z vzhodnega dela Ukrajine, ki je za jezik ustvarjanja izbral ukrajinščino, je povedno že samo po sebi. Več kot očitno je, zakaj se je avtorica poglavja odločila analizo pisateljevega literarnega upodabljanja mesta kot prostora travme omejiti na osebno, individualno travmatično izkušnjo in zakaj je obravnava kronološko omejena na čas pred pomladjo 2022, a je osebni travmatični Harkov iz Žadanove poezije in proze v monografijo vključen med poglavjem o literarni prostorskega s travmo zaznamovanega varšavskega geta in poglavjem o travmatični prostorskega obleganega Sarajeva, kjer se je prostor nekdanj mnogoterih zgodb skušalo podrediti eni politični in nacionalni ideji. S tem monografija implicitno govori tudi o

zmožnosti literature, da vidi *mesto* onkraj izključujoče, ene in edinstvene resnice, ki na koncu neizogibno vodi v konflikt in travmo, in da je celo travmatičnost prostora zmožna videti onkraj sleherne konkretne dihotomije med krvnikom in žrtvijo.

Blaž Podlesnik
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
blaz.podlesnik@ff.uni-lj.si

Slavistična revija 72/1 (2024): 107–109
DOI 10.57589/srl.v72i1.4160
Tip 1.19